

Rerum Naturalium Fragmenta No. 91

<i>Szemere László: Téli vendégeink</i>	3
<i>Szemere Zoltán: A csíz (Carduelis spinus L.) Magyarországon</i>	13
<i>Szemere Zoltán: A tengelic (Carduelis carduelis) Magyarországon</i>	15
<i>Szemere László: A parlagi verébről</i>	17
<i>Szemere Zoltán: A zöldike (Chloris chloris L.) Magyarországon</i>	19

Budapest
1935

.

Rerum Naturalium Fragmenta

Szemere László szerkesztése:

Budapest II., Debrői-u. 15

Téli vendégeink

Írta: Szemere László

Téli madárvendégekről lesz szó, hogy hát a címet kiegészítsem, mert hiszen másfajta téli vendég is elképzelhető. Az őszi vándorútra készíti honos madaraink zömét. Elvonulnak déli, melegebb tájakra, hol élelmet találhatnak. Nem a tél, – a hó, a jég – kergeti el madarainkat, hanem a táplálék hiánya. A megfelelő táplálék hiánya.

A tél zordonságait elviselnék a madarak, hiszen egész apró testűek – ökörszemek, királykák, cinegék – telelnek át nálunk, hanem a rovar-élet szünetelése az, ami tovakényszeríti őket. A tőlünk északra eső területekről még teljesebb a madarak eltakarodása, azonban az északi tájakról számos madárfaj nem megy tőlünk délebbre. Ragadozó, magevő madarak vagy olyanok, amelyek magvakat, de rovarpetéket is fogyasztanak, eléldéglének a nálunk honos hasonló madarakkal egy kosztos míg a készletből tart.

Tulajdonképpen több ilyen téli vendégünk van mintsem azt az avatatlanok gondolnák. Az, hogy a gatyás ölyv (*Archibuteo lagopus*) téli vendég, minden madárismerethez értő ember előtt világos. Mert nyáron nincs belőle. S mert nem megy el délebbre. (Akkor ugyanis »átvonuló« lenne. Bár szigorú határ nincs a két vendégszereplés között. Sok téli vendégünk vonul valamivel délebbre akkor, ha olyan erős tél szakad ránk, ami már nekik is sok. Vagy ha elfogy a táplálék.)

Van nem nyilvánvaló, illetve nem közismerten téli vendégünk is, ezek nálunk is honos fajokhoz tartoznak. Például a mi közönséges pintyőkének (*Fringilla coelebs*) költözködő madár, ősz végére elvándorol a zöme.

Később télen át mégis észlelhetünk pintyeket. Ezek azonban nem nálunk keltek, hanem téli szállásra jöttek. Talán Galíciából, talán Finnországból, avagy muszkáéktól. Megtörténik, hogy honos pinty is áttelel 1-2 példányban, de ha ősszel nem láttunk a határban s télen megint látunk, akkor már valószínű, hogy téli vendégünk.

Kenderike

Több pintyfajta madár is ellátogat ilyen burkoltan hozzánk, amelyek aztán egy bandába tömörülve sármányokkal, parlagi verebekkel, tengelicékkel, kiadósan nekilátnak gyommagvainak vagy pedig a baromfiólak, sertésetetők körül sűrögnek, forognak, ha a tél kemény.

A növényvédelem szempontjából kétségtelenül a magevő madarak beözönlésének van a legnagyobb jelentősége.

Azután rangsorban a ragadozó madarak megjelenése fontos, már t. i. azoké, amelyek egér- (avagy pocok-) koszton élnek. Itt, illetve ezúttal csak ezekről fogok részletesebben megemlékezni, terünk úgysis kevés lenne ahhoz, hogy minden más téli madár-vendégünket kellőképpen méltassam.

Közömbös a növényvédelem szempontjából az, hogy többfajta bűvár (Colymbus) ereszkedik le jégmentes vizeinkre, hol vad-récék társaságában halászgatnak. Már a vadludak nem egészen közömbösek, mivel a vetésekben tehetnek kárt. De ők csak addig tanyáznak nálunk, míg földjeink részben hómentesek.

Térjünk hát vissza a magevő téli vendégekre, A honos pintyfélések fajtabelijeit már említettem; számbelileg ezek minden-esetre túltesznek azokon a magevőkön, amelyek csak telelni járnak le hozzánk.

Csak téli vendégek nálunk a zsezsék (Acanthis), mely társaság-nak a zömét a közönséges (nyíri) zeszse (Acanthis linaria) teszi. De ezek is csak erős teleken jönnek le. Hanem akkor aztán nagy csapatokban érkeznek. Rendesen a kenderikékhez (Acanthis cannabina) társulnak, mely madarakhoz némileg hasonlítanak is.

Hogy hogy néz ki a zsezse? Egyszerű körülírni. Világosszürke a főszíne, sötétebb szárfoltokkal. Feje búbja kárminpiros, ezenkívül a hím begye és melle halvány kárminpiros, szintúgy farsíkja is. Termetre alig parlagi verébnyi, csőre is finomabb, nyúltabb.

Nagy őrgébics

A nyíri zsezsékkal elvétele ellátogat hozzánk még egypár zsezfélése is, azonban azok, meg még a téli kenderike (*Acanthis flavirostris*) oly szórványos jelenségek, hogy számottevő hasznuk, avagy káruk nincs. Az utóbb említett madár annyiból üt el

a zsezse – kenderike rokonságtól, hogy fejbúbja s melle nem piros.

Elég gyakori téli pintyféleségünk még a fenyőpinty (*Fringilla montifringilla*). E csinos madár egészen a Földközi-tenger partvidékéig is levonul, azonban túlnyomórészt egész télen át észlelhetjük hazánkban is; máskor meg novemberben és februárban – át- és visszavonulásukkor – oly mennyiségben jelentkeznek, hogy gyomirtásuk már számottevő lehet.

A fenyőpintynek úgy a hímjére, mint a nőstényére jellemző jegyek: a hát alsó fele közepén fehér, szélein fekete, mellének közepe és hasa fehér, alsó szárnyfedői a hónaljban sárgák. A szárny fekete-fehér, sárgás és rozsdás tarkázatokkal. Ezenkívül a hím feje, nyaka-háta felső fele fénylő kékesfekete. Nagysága mint a mi pintyökénk. Hazája Európa és Ázsia északi részein van.

Kissé túl a. pintyrokonságon egy sármányféleség, és egy pacsirta téli vendégünk is szokott lenni hébe-hóba, azaz főként hazánk északi részein. Előbbi a hósármány (*Plectrophenax nivalis*), a másik meg a havasi fülespacsirta (*Otocoris alpestris*).

Tulajdonképpen téli vendégnek számít immár a csíz is, mivel hazánk területén igen kis számban költ. Meg a pirók is (*Pyrrhula ruficollis*), mely »alföldi« viszonylatban téli madár.

A keresztcsőrű pinty is csak ilyen (*Loxia curvirostra*). A pirókok szép téglavörös alsótestük révén ismerhetők fel, no meg panaszos, süvöltő fütyülésükről. Azonban e méla fütyty a téli erdő hangulatához annyira hozzátartozik, mint akár madarunk kirívó, szép piros tollazata. Szín- és hangharmónia a sok fehér-

ségben, téli csendben. Mit mérlegeljük ezzel szemben azt a kárt, amit a süvöltők – vulgó gimplik – a rügyek lecsipegetésével okoznak? Ha gyümölcsfáink rügyeit veszélyeztetnék, riasszuk el onnan, de ne lőjük le. Különben leginkább csak olyan gyümölcsöst keresnek fel, amely erdőkkel, ligetekkel határos.

Fenyvesekben gyér tájainkon csak ritkán észlelhetünk keresztcsőrű pintyeket. Nem sajnáljuk távolmaradásukat, mert ha nem a fenyőtobozt bontogatják, akkor ezek is rügyeket metszegetnek keresztben hajlott csőrükkel s így ha tömegesen jönnének, kárt okozhatnának.

Némileg téli vendégünk a hajnalmadár is (*Tichodroma muraria*). E szürke-fekete-rózsaszín tarka, hosszú, hajlott csőrű kis madarat már egy ízben ismertettem lapunk hasábjain. Csak esztétikai jelentősége van, egyéb semmi. Hasonlólag kell elbírálni a bogyóevő téli vendégeinket is; minő a csonttollú madár (*Bombycilla garrula*), a rigók közül meg a fenyőrigó (*Turdus pilaris*).

Egyébként a rigóknál is áll az, amit a pintyféléknél körülírtam: a honos rigóinkhoz letársul télire északibb tájról érkezett hasonló fajú rigó is. Ezért télen sok léprigónk. (*Turdus viscivorus*). E madár télen főleg fagyöngyöt eszik, de táplálkozásával nem pusztítja, hanem inkább terjeszti e káros növényt. Nyári rovarirtásával ellensúlyozza kártételét.

Néhány cinegeféleség: a fenyves cinege (*Parus ater*), a búbos cinege (*Parus cristatus*), no meg a sárgafejű királyka (*Regulus cristatus*) csak végső szükségből hagyják el fenyves birodalmukat s így ugyancsak téli vendégekül számítanak. Ha le-lejönnek hozzánk, csatlakoznak a közönséges honos cinegeinkhez s

ezekkel gyér társaságot képezve, kószálják fás tereinket. Így kertjeinket is meg-meglátogatják, hol telelő rovarok és peték után kutatva valamelyes hasznunkra vannak.

Bár nem ragadozó madár a nagy őrgébics (*Lanius excubitor*), kihatásában annak számít, mint téli vendégünk, az apróbb madarak irtásával kárt okoz.

Jelentékenyebb és szembeszökőbb egyes ragadozó téli madár-vendégünk.

Ha akadémikus, helyesebben akadémikuskodó akarnék lenni, hát a baglyokra is részletesen kitérhetnék. Mert hisz több olyan bagollyal találkozhatunk télen, aminőt nyáron át nem láthatunk. Itt is van olyan, ami bagoly nálunk is honos, de északról is lejön a fajtájából.

Hosszadalmas lennék, így hát csak egy kifejezetten téli vendég-baglyunkat említem itt fel, ez a réti fülesbagoly. Fészket ugyan felfedezték a Hortobágyon is, de egyes, ritka fészkelési esettől eltekintve, e madár nem költ nálunk. Télen, főleg egérjárásos időben sokfelé látható.

Megismerhető a megjelenéséből is. Nem száll ugyanis fára, hanem gazos tarlókon, tisztásokon száll meg, honnan ingatag, álmos repüléssel kap szárnyra az ember elöl, hogy aztán kevés szárnyalás után ismét leereszkedjen. A kezdő vadászok prédája szokott lenni, reméljük, hogy mióta a baglyokat törvény védi, már kevesebb esik el belőlük.

A réti fülesbagoly ugyanis egérirtásával kiválóan hasznos. Így kell elbírálnunk a gatyás ölyvet (*Archibuteo lagopus*) is. E

tyúknagyságú nappali ragadozó ugyancsak egérjárásos időben tel el nálunk. Minden falu határára jut ilyenkor belőle egy-két darab. Ezek aztán az itt maradt (megint csak: az idejött!) egerészölyveinkkel (*Buteo communis*) együtt egy-egy kútágason vagy telefonpóznán őrzik a határt, illetve leskelődnek egér és pocok után.

Léprigó.

Enyhe teleken a lomha ölyvek között idejött vagy itt maradt néhány vörös vércse is szitál a levegőben, hogy az egereket annál kiadósabban tizedelhessék. Hasznosak mind e madarak, értve itt a gazdaérdekeltséget. Aki vadász – de egyszersmind nem gazda – az simfel rájuk s lövi őket. Aki vadász is meg gazda is, az saját jól felfogott érdekéből se lövi le őket.

Télen sűrűbben látunk héját (*Astur palumbarius*), sólymot (*Falco peregrinus*), melyek téli vendégekül számítanak, legkivált ilyen utóbbinak egy kis rokona, a kis sólyom (*Falco aesalon*), amely nem tekinthető kíváncsú vendégnek. Apróbb-nagyobb madaraink réme ez, szerencse, hogy nem fordul elő tömegesebben.

A nagyobb ragadozókról – sasokról! – szinte felesleges immár írni, alig lézeng belőlük egy-két pár hazánkban. Szám szaporítani a réti sas látogat el hozzánk a seregekben járó vadludak nyomában. Mint pusztuló természeti ritkaságok védve vannak, dacára kártételüknek.

Érdekes, hogy ragadozó madaraink zöme is költözködő. Elmennek kányáink, sólymaink (kivéve az említetteket), vércsénk, réti héjaink, a sasok közül a parlagi sas, és a lármázó s a békászó sasok. Már t. i. onnan, ahol még vannak. Mert e szép természeti jelenések egyre fogynak. Légi egyeduralmukat átadják a repülőgépeknek.

(Növényvédelem, 1935, vol.11, p.229-231)

A csíz (*Carduelis spinus* L.) Magyarországon

Szemere Zoltán

A csíz (csízik, csízike, csézike, egérpinty, csájzli) Magyarországon igen gyakori madár, de csak a nyári időszak kivételével. Egyrészt átvonuló, amely már augusztusban jelenik meg kisebb mennyiségben s folyton fokozódó számban érkezik szeptember-október hónapokban. Ettől kezdve fogy a számuk, mert a legtöbben még tovább délebbre vonulnak el s csak egy részük marad itt téli szállásra.

Tavasza felé megint többen jelentkeznek és március végére, április elejére java részük itt hagyja az országot. Télen át túlnyomóan csak a lankásabb hegy- és dombvidéken, valamint az Alföldön található, ahová a magasabb hegyvidékről a hidegebb idő beálltával leszorul. Így pl. Liptóújvár vidékén csak őszi és tavaszi átvonulása idején látható, télen át nincs ott.

Aki érdeklődik iránta, legbiztosabban megtalálja az éger- és nyírfákon, amelyek termését igen szereti. A német elnevezés is erre vonatkozik: szó szerinti elnevezése „éger csíz”.

Nálunk nem fészkel, vagy legalább is nagyon ritkán. Eddig se fészket, se tojását nem találták, legalábbis a múzeumokba vagy magángyűjteményekbe eddig nem kerültek. Többféle híradás szól róla, hogy biztosan költ nálunk, de ezeket az állításokat kézzelfogható bizonyítékokkal nem lehetett igazolni.

Dacára annak, hogy a csíz nem fészkel Magyarországon, hanem csak az őszi és tavaszi vonulások idején meg télen át van nálunk, a magyar madárvédelmi törvény mégis védelem

alá helyezte. Fogása tehát tilos, habár kedvelt kalitkamadár nálunk. Aki a kedves és mulattató madárkát kalitkában akarja tartani, kérjen előzetes engedélyt rá az illetékes hatóságtól.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.257)

A tengelic (*Carduelis carduelis*) Magyarországon

Szemere Zoltán

A tengelic (stiglinc, töklinc, tiglinc, tarka tengelic) igen közönséges madár Magyarországon, amely télen-nyáron át itt van nálunk. Tavasszal és nyáron át párosával látható, kevésbé föltűnő, de már nyár végén csapatokba verődik.

Ilyenkor már együtt vannak az öregek és fiatalok s egész télen át mindenütt ott vannak, ahol bogáncsot és bojtorjánt találnak, mert ez a kedvenc táplálékuk.

Télen át az alacsonyabb vidékeken a Kárpátokból és az északibb vidékekről származó példányokkal is megsaporodik a számuk, mert nálunk nem fészkel oly nagy számban, amekkora csapatokban télen át mutatkozik. A Kárpátokban egész 1500 méterig található.

Gazdasági jelentőségére nézve föltétlenül hasznos, mert tömérdek gyomot pusztít, fészkelése idején igen sok rovarot fogyaszt. Igen ritkán okoz kárt, legfeljebb azzal, ha nagy néha egy-egy rügyecskét is lecsipdes.

A madárvédelmi törvény védelmezi, fogása tilos. Kedvelt szobamadár, amely „stiglic-stigelic” alaphangú egyszerű, de vonzó énekével igen sok barátot szerez magának.

Az irodalomban jártasak részére megemlítem, hogy a Madarász által elnevezett *Carduelis albigularis*-t, vagyis a fehértorkú tengelicet a tudomány külön fajnak nem ismeri el.

Ezt a többé-kevésbé világosabb tarka változatot már 100 évvel ezelőtt ismerték Franciaország madarászai „cheverel” néven.

(*Brehm A: Az állatok világa, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.259*)

A parlagi verébről

Szemere László.

A parlagi verébről – *Passer montanus* L. – esett már szó lapunkban; hernyó-irtó készségéről szabad legyen ezúttal is papírra vetnem egy megfigyelésemet.

Pamuki (Somogy m.) új telepítésű gyümölcsöskertemet 1932. május hó 28-án megszemléltem. Szétnéztem, hogy a múlt évi kiültetésből hány fácskám eredt meg (hál' Istennek mind!) s hogy azokat, meg a többi, régebbi fácskákat nem bántja-e valami? Minden rendben lett volna, azonban három-négy, korábbi ültetésű szilvafán igen sok hernyó volt.

Nem tettem el belőlük mutatványszámot ; afféle szürkés-barnás, kissé pettyes, 1-4 cm nagyságú hernyók voltak, aminők elég szép számban akácfáimon is lakmároznak. A már vén akácfákon, meg a ház falán 9 fészekodú van elhelyezve, egyben éppen széncinege tanyázik, a többiben parlagi verebek. A fent írt napon a fészkekben egész apró („pucckos”) madár-fiak voltak.

Már éppen azon gondolkoztam, hogy a hernyókat hogy fogom elpusztítani, legalábbis a gyümölcsfácskákról, amikor – szobámban, az ablak közelében pihenve – észrevettem, hogy három parlagi veréb szállt rá az egyik szilvafácskára, éppen arra, amelyik az ablakom előtt alig három méterre esik. A három veréb cinkét megszégyenítő ügyességgel szedegette le a hernyókat a levelekről, mely művelet közben sokszor alulról függeszkedtek a gallyacskákra.

Tudom jól, hogy ilyen megfigyelést sokan tehetnek, mégis papírra vetem, azon okulás végett, hogy kertészeink és általában gazdáink tegyenek különbséget veréb és veréb között s a parlagi verebet – szemben az inkább káros házi verébbel – bizonyos protekcióban részesítsék s ne engedjék meg sem saját maguknak, se madarászó ifjaiknak, hogy verebészés titulusa alatt a parlagi verebeket is flóbert-végre szedjék! Megismerni könnyű, mert kisebb a házi verébnél, feje búbja gesztenye-barnás.

(Növényvédelem, vol.8, 1932, no.6, p.114)

A zöldike (*Chloris chloris* L.) Magyarországon

Szemere Zoltán

A zöldike (lörike, rütyü, zódi, zöldi, gréli, krédling – vagyis „grünling”, harangocska) Magyarországon közismert és gyakori madár, amely előfordul úgy a hegyvidéken, mint a dombvidéken és az Alföldeken.

Túlnyomóan vonuló madár, amely márciusban érkezik és október-novemberben távozik, de sokszor télen át is itt található. Ezek a téli példányok valószínűleg északi téli vendégek, míg a nálunk fészkelők délibb vidékeken lévő téli szállásokba vonulnak. A hegyvidéken elég magasra fölmege s 1500 méter magasságban is találták a Negoii csúcson, Liptóújvárott kb. 700 m magasságban fészkelte.

Nem verődik össze oly nagy csapatokba, mint a többi pintyfélé, legfeljebb télen át keveredik a többivel.

Fészkelési helyén hamar észrevesszük jelenlétét „zsír” hangjáról, amelyet hol rütyü-nek, hol „svojács”-nek hallanak, de a magyar fül aligha tudja másnak minősíteni, csak „zsír”-nak.

Gazdasági jelentősége nem eléggé ismeretes, mert rügyeket is kopaszt, de általában véve a gyomok korlátozója. Rovartáplálékra nem igen fanyalodik, legfeljebb fiait neveli azokkal. Tán inkább közömbös, mint hasznos, de a madárvédelmi törvény védelmezi.

(Brehm A: *Az állatok világa*, 2. kiadás, Gutenberg, Budapest, 1929, vol.8, p.260-261)